

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

“ÜMMETİM DALÂLET ÜZERE BİRLEŞMEZ” RİVÂYETİNİN İSNÂD AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*AN EVALUATION IN TERMS OF ISNAD ABOUT THE HADITH OF “MY UMMAH DOES NOT
UNİTE ON THE HERESY”*

Tahsin KAZAN*

Öz

İcmâ, amelî konuların çözümünde başvuru delillerden biridir. Birçok âlime göre icmâ aynı zamanda hadislerin sıhhati için de başvuru bir kriterdir. Bu usûl, “telakki'l-ümme bi'l-kabul” cümlesi ile ifade edilmektedir. Hem fikhî meselelerin çözümünde başvuru hem de hadislerin kabulünde esas alınan bu ilke, “Ümmetim dalâlet üzere birleşmez” hadisine dayanmaktadır. Haberlerin bize ulaşmasında isnâd önemli bir kriterdir. Bu itibarla ricâl kitaplarından yola çıkarak rivâyetin senedinde yer alan râviler hakkında bazı değerlendirmeler yapılacaktır. İsnad tetkiki, bir metnin hadis olup olmadığını tespit etmenin ilk koşuludur. Bir metnin anlam olarak doğru olması onu hadis olarak tavsif etmeyi gerektirmez.

Bu çalışmada Ehli Sünnet'in kaynaklarında rivâyetin nasıl değerlendirildiği hakkında bilgi verildikten sonra Şia'nın eserlerinde bu rivâyetin yer alıp almadığı ve Şia ulemasının mezkûr rivâyete karşı nasıl bir yaklaşım sergiledikleri değerlendirilecektir. Bununla iki mezhep âlimleri arasında etkileşimin varlığı ve hangi boyutta olduğu tikel bir örnek üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Meşhur, Tahric, İcmâ, Dalâlet.

Abstract

İjma is one of the evidences used in the solution of the applied subjects. According to many scholars, ijma is also a criterion for the authenticity of hadiths. This method is expressed by the sentence “The Umme accepts it by consensus”. This principle, which is used both in the solution of legal issues and in the acceptance of hadiths, is based on the hadith “my ummah does not unite on the heresy”. Isnad is an important criterion for the narration to reach us. In this respect, some evaluations will be made about the narrators in the transmission based on the books of rijal. The isnad criticism is the first condition to determine whether a text is hadith or not. The correct meaning of a text does not require describing it as a hadith.

In this study, after giving information about how this transmission is evaluated in the sources of Ahl as-Sunnah, it will be evaluated whether this transmission takes place in the works of Shia and how Shia scholars approach this transmission. With this, the existence of the interaction between the scholars of the two sects and its extent will be tried to be revealed through a particular example.

Keywords: Hadith, Wide-known hadith, Transmission, İjma, Heresy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, tkazan12@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7675-9000

Giriş

Hadislerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aidiyetinin tespiti, ilk zamanlardan itibaren muhaddislerin ciddi manada çaba sarf ettikleri konuların başında gelmektedir. Zira hadislerin, Müslümanların zihin dünyasını şekillendirdiği ve dinin kaynakları arasında Kur'an'dan sonra ikinci sırayı aldığı kabul edilmektedir. Hadislerin dini kaynaklar arasında oluşu, Müslümanların üzerinde icmâ ettikleri mevzulardan biridir. Bazı hadisler halk dilinde bazıları da bir ilim (fıkıh) dalındaki uzmanların nezdinde meşhur olarak değerlendirilmektedir. (Hadis ilimlerinde meşhur iki anlamda kullanılmaktadır. İstılâhta: "Her tabakada rivâyet eden râvi sayısının üç ve fazla râvisi olmakla beraber tevâtür derecesinde olmayan hadistir. Meşhurun bir diğer anlamı ki, -kastettiğimiz budur- sıhhat derecesine bakılmaksızın insanlar arasında metnin meşhur olmasıdır (Tahhân, 1425/2004, 30-31). Muhaddisler, elbette hadisin şöhretine bakarak hüküm vermezler. Zira dillerde meşhur olan hadislerin bir kısmı zayıf, bazıları ise uydurma olabilmektedir. Nitekim bir rivâyetin şöhreti, onun hadis olarak sübutunu gerektirmez.

Hadis âlimleri halk dilinde meşhur olan rivâyetlere özgü eserler yazarak insanları uyarmışlardır. (Mutekaddimûn döneminde meşhur hadisler konusunda yazılan bazı eserler; Zerkeşi, 1406/1986; Suyûtî, trs., Şa'rânî, 1999). Günümüzde dini sohbetlerde veya camii kürsülerinde hadis olmayan metinlerin hadis olarak nakledildiği göz önüne alındığında bu nitelikteki eserlerin önemi yadsınamaz. Günümüzde sıhhatine bakılmaksızın hadislerin dinî sohbetlerde yaygın kullanımı bazı sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Oysa Müslümanların tarihinde kıssacılar ve vâizler vaaza çıkmadan önce otorite olarak kabul edilen muhaddislere başvurdukları kaynaklarda yer almaktadır (Zehebi, 1405/1985, 18, 280). Bazı rivâyetlerin kolay bir şekilde ifade edilmesi ve her hangi bir araştırmaya tabi tutulmadan hadis olarak ortaya konulması her rivâyetin müstakil olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda konu ve kavramlar yoğun bir şekilde işlenmekle birlikte bir tek hadisin ele alındığı çalışmalar da söz konusu olmaktadır.

Hadisler, isnâd ve metinden meydana gelen birer söz dizimidir. Muhaddislerin metinden daha çok isnâda önem vermeleri, yöntem olarak doğrudur, zira bir kelâmın hadis olarak değer kazanabilmesi için nakledenlerin adâlet ve zabt sıfatlarını haiz olmaları gerekir. Ayrıca hadisi nakledenler ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında senette bir kopukluğun olmaması da önemli bir esastır. Bu üç kıstasın daha çok senede yönelik olduğu bilinen bir husustur. Metnin şâz olmaması ve kâdiha bir illet taşımaması ise hem isnâd hem de metin kritiğine yöneliktir. Bu çalışmada önemli konulara hâvî ve mesned olan "ümmetim dalâlet üzere birleşmez" hadisi isnâd ve metin yönünden ele alınacaktır.

"Ümmetim dalâlet üzere birleşmez" rivâyeti, sadece fıkıhın delilerinden birine mesned veya hadislerin sıhhatinde başvuru bir kıstas değildir. Zira bu rivâyet, aynı zamanda tekfir ve ötekileştirmede de kullanılan bir argümandır. Bu rivâyet, bazı Müslümanlar tarafından kendi mezhebinin hak, ötekilerin dalâlet ehli olduğu gibi yanlış bir istinbatı da doğurmuştur. Bu itibarla birleştirmesi gerekirken ihtilafın gerekçesi olarak kullanılması, rivâyetin itikadî konularda da kullanıldığını göstermektedir.

Ehl-i Sünnet'in muteber kaynaklarında mezkûr hadis ve bu manaya gelen diğer hadislerde öne çıkan icmâ', dalâlet ve ümmet kavramlarına kısa bir izah getirmekte fayda vardır. Zira bu kavram, ihtiva ettiği konu açısından önemlidir. İcmâ, kavram olarak Kur'an ve hadislerde geçmemekle birlikte daha çok fiil (tectemî'û) veya isim (cemâat) şeklinde geçmektedir. İcmâ her hangi bir konu hakkında çağdaş olan âlimlerin söz birliği yapmasıdır.(Debûsî, 1421/2001, 28) Bir başka tabirle icmâ': "Hz. Muhammed'in ümmetinden olan ve aynı asırda yaşayan müçtehidlerin bir şerî hüküm üzerinde ittifâk etmeleridir."(Taftâzânî, trs,2: 81. Fıkıhta dalâlet, hidayetin zıddı, cedel ilminde; sonuca ulaştırmayan her türlü girişim (Suyûtî, 1424/2004, 402)şeklinde tarif edilirken, Cürçânî (ö. 816/1413) ise dalâleti; neticeye ulaştırmayan yöntem olarak tanımlamıştır.(Cürçânî, 1403/1983, 138) Ümmet ise; ortak inançla birbirine bağlı olan bireylerdir (Enbârî, 1412/1992, 1, 150-151).

İcmam meşruiyetiyle ilgili başvuru delillerden biri "ümmetim dalâlet üzere birleşmez" hadisidir. Bu hadisin isnâd ve metin açısından değerlendirilmesi, ayrıca Şia kaynaklarında bu hadisin yer alıp almadığının tespiti önem arz etmektedir. Bu çalışmada rivayet önce Sünnî kaynaklardan hareketle ele alınacak daha sonra Şii kitaplarına bakılarak sadece sahih hadislerin değil zayıf rivâyetlerin de ortak kullanılıp kullanılmadığı tespit edilecektir.

1. Sünni Kaynaklarda İcmâ Hadisi

1.1. Sünen-i İbn Mâce

İbn Mâce'nin (ö. 275/887) Sünen'inde tahdis sığasıyla verdiği hadisin isnâdı şöyledir: Abbâs b. Osmân ed-Dımeşkî (ö. 231-241/846-855) > Velîd b. Müslim (ö. 194-195/810-811) > Mu'ân b. Rifâ'a es-Selâmî (ö. 151/768) > Ebû Halef el-A'mâ (Hicrî 1. Asırda yaşamış ölümü tarihi kaynaklarda yer almaz,) > Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12). Bu isnâda göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz benim ümmetim dalâlet üzere birleşmez. İhtilafı gördüğünüzde sevâdü'l-a'zama sarılın." (İbn Mâce, 1430/2009, "Fiten", 9).

Abbâs b. Osmân ed-Dımeşkî

Rivâyetin birinci sırasında yer alan râvi Abbâs b. Osmân ed-Dımeşkî'nin tam nisbesi; Abbâs b. Osmân b. Muhammed Ebu'l-Fadl el-Becelî ed-Dımeşkî'dir. Mizzî, bu zat hakkında yaklaşık iki sayfalık açıklamalarda bulunmaktadır. Özetle râvinin sika olduğunu belirtmektedir (Mizzî, 1400/1980, 14, 233).

Velîd b. Müslim

Hadisin ikinci râvisi olan Velîd b. Müslim hakkında Zehebî (ö. 748/1348) şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Şâm'ın âlimidir. Aliyyü'l-Medenî, Şamlılardan onun gibisini görmediğini belirtmektedir. Ancak ben (Zehebî) derim ki, tedlîste bulunan râvilerden biridir. Mu'ân'an (Mu'ân'an: Tahdis ve sema' sözleri açıkça belirtilmeden senedinde (فلان عن فلان) denen hadistir. Bkz; Subhî, 2012, 177) rivâyetlerinden sakınılmalıdır." (Zehebî, 1413/1992, 2, 355). İbn Hacer (ö. 852/1444) ise, Velîd b. Müslim'in zayıf râvileri hafz ederek tedlîste bulunduğunu, münker rivâyetler naklettiğini, semâda bulunmadığı rivâyetleri aktarmak suretiyle ihtilata/karışıklığa yol açtığını savunur (İbn Hacer el-Askalânî, 1326, 11, 155).

Mu'ân b. Rifâ'a es-Selâmî

Üçüncü râvi olan Mu'ân b. Rifâ'a es-Selâmî hakkında cerh ve ta'dil âlimleri farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. İbnü'l-Medîni, Mu'ân b. Rifâ'a'yı tevsik etmiştir. Yahyâ b. Ma'in ise onu zayıf kabul etmiştir. Cûzcânî mezkûr râvinin yaptığı rivâyetlerle ihticâc edilmeyeceğini söylemektedir." (Zehebî, 1424/2003, 4, 218) Mizzî (ö. 742/1341), mezkûr râvi hakkında birbirinden farklı değerlendirmeler nakletmektedir. Önce ta'dil ifadelerine yer vermektedir; Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in "lâ be'se bih" (Lâ be'se bih: "Zararsız, zararı yok" manasına ta'dil lafızlarındandır. İbn Ebî Ebû Hâtim'in tertibine göre ikinci, ez-Zehebî'nin tertibine göre üçüncü, İbn Hacer el-Askalânî'nin tertibine göre ise dördüncü mertebeye delalet eder (Bkz; Mücteba, 1992, 195) dediğini, İbnü'l-Medîni'nin de sika olduğunu söylediğini, ed-Dârimî'nin de sika olduğuna hükmettiğini belirtmektedir. Cerh ifadeleri için şu bilgiyi vermektedir: "Ebû Hâtim'in 'onun hadisleri ihticâc için değil itibar için yazılır' dediğini, Yahya b. Ma'in'in zayıflığına hükmettiğini belirtir. (Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 28, 158). İbn 'Adî (ö. 365/976) râvi Mu'ân hakkında başka âlimlerden benzer ifadeler nakletmektedir (Cürçânî, 1418/1997, 8, 37).

Dördüncü râvi olan Ebû Halef hakkında değerlendirmeler: Buhârî (ö. 256/870), râvi Ebû Halef el-A'mâ'nın isminin Hâzım b. 'Atâ olduğunu belirtmiş ancak hakkında müspet veya menfi hiçbir değerlendirme yapmamıştır. (Buhârî, 1407/1986, 3: 109) Mezkûr râvi hakkında Zehebî, bazı muhaddislere atıfta bulunarak şu bilgiyi vermektedir: "Yahya b. Ma'in (ö. 233/848) Ebû Halef'i yalan söylemekle ithâm ederken, Ebû Hâtim (ö.277/890) onun münker hadisler naklettiğini söylemiştir." (Zehebî, 1382/1963, 4, 521).

Hadisin isnâdına baktığımızda râvilerden Abbâs b. Osmân ed-Dımeşkî dışında diğer râvilerin mecruh (cerh edilmiş) olduklarını belirten değerlendirmelerin yer aldığını görmekteyiz. Özellikle Ebû Halef el-A'mâ hakkında yapılan değerlendirmelerde cerhin en ağır ifadelerinin kullanıldığını müşahade etmekteyiz. Bu itibarla İbn Mâce'deki bu rivâyetin zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. İbn Mâce'nin Sünen'ini tahkik eden muhakkikler de mezkûr rivâyetin zayıf olduğunu beyan etmişler (İbn Mâce, 1430/2009, 5. 96, Hadis No: 3950, Dipnot 4).

1.2. Sünen-i Tirmizî

Bu hadis Tirmizî'nin el-Câmiu's-Sünen adlı kitabında benzer cümlelerle yer almaktadır. Tirmizî'nin özelliği ise hadis hakkında bizzat hüküm beyan etmesidir. Hadisin isnâdı şöyledir: Ebû Bekr b. Nâfi' el-Basrî (ö. 241/855) > el-Mu'temir b. Süleymân (ö. 187/802) > Süleyman el-Medenî (ö. 151-160/865) > Abdullah b. Dînâr (ö. 127/745) > İbn Ömer (ö. 73/693). Bu isnâda göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah ümmetimi veya Muhammed'in ümmetini dalâlet üzere birleştirmez. Allah'ın eli cemaatledir. Ayrılan cehenneme ayrılmıştır." Tirmizî, 1395/1975, "Fiten", 7).

Hadisin râvileri hakkında değerlendirmeleri nakletmeden önce rivâyeti eserine alan Tirmizî'nin yazdıklarına bakmakta fayda vardır: "Bu hadis bu tarikle gariptir. Süleymân el-Medenî, Süleymân b. Süfyân'dır. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), Ebû 'Âmir el-'Akadî ve ilim ehlerinden pek çok kişi ondan rivâyette bulunmuştur." (Tirmizî, "Fiten", 7).

Muhammed b. Nâfî' el-Basrî

İsnâdın birinci sırasındaki râvî; Muhammed b. Nâfî' el-Basrî, Ebû 'Ubeyde ve Umeyye b. Hâlid'den hadis nakletmiş kendisinden ise Sehl b. Muhammed ve başka râviler rivâyette bulunmuşlardır. Mizzî bu zat hakkında ne cerh ne de ta'dîl ifadesi kaydeder. (Mizzî, 24: 351) Zehebî sika; (Zehebî, 1413/1992.2, 155). İbn Hacer ise sadûk olduğunu belirtir (İbn Hacer, 1406/1986, 467). İbn Ebî Hâtim'in, Nadr b. Hammâd'ın tercemesini ele alırken "Nadr b. Hammâd ve ondan rivâyet alan Muhammed b. Nâfî' el-Basrî zayıftırlar" (İbn Hacer, 1406/1986, 467) şeklindeki ifade, genel değerlendirmeler içerisinde nazar-ı itibara alınmamalıdır. Zira bu zattan Müslim'in 54, Tirmizî'nin 7 hadis almış olmaları ayrıca cerh ve ta'dîl âlimlerinin tevsik ifade eden sözleri, râvinin sikalığın için karine olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Elbette Müslim ve Tirmizî'nin bir râviden rivâyet almaları onun ta'dîli için yeterli değildir. Fakat tevsik eden âlimler için bu durum, teyit eden bir gerekçe olarak değerlendirilebilir.

el-Mu'temir b. Süleymân

İbn Sa'd, hadisin ikinci râvisi olan bu zatın sika olduğuna kâildir (İbn Sa'd, 1968, 7, 290).

Süleymân el-Medenî

Zehebî mezkûr râvî hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Dûlâbî, sika olmadığını belirtmiş, Ebû Hâtim ve diğer cerh ve ta'dîl âlimleri onu zayıf olarak değerlendirmişlerdir." (Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 1424/2003, 4, 68). Moğaltay (ö. 762/1361) onun hakkında tafsilatlı bilgiler vermektedir. O şöyle der: "Ebû Zur'a er-Râzî'ye göre leyyin, (Leyyin: Hadiste gevşekliği ifade eden cerh lafızlarındandır. Bkz; Uğur, 202) Ya'kûb b. Şeybe, münker rivâyetlerde bulunduğunu, İbnü'l-Cârûd'un eserinde sika olmadığı belirtildiği, Hâkim onun hadislerini *Müstedrek*'inde tahrir ettiğini, Nesâî onun sika olmadığına kâil olduğunu, Ebu'l-Arab, onu zayıf râviler arasında zikrettiğini Dârekutnî (ö. 385/995) ise, zayıf olduğuna hükmetmiştir." (Moğaltay b. Kılıç, 1422/2001, 6, 66).

Abdullah b. Dînâr

Hadisin râvilerinden bir diğeri Abdullah b. Dînâr'dır. Zehebî, onun hakkında detaylı bir açıklamaya yer vermiştir. Özetle râvinin sika olduğuna bu itibarla 'Ukaylî'nin onun hakkındaki değerlendirmesini yanlış bulmakta ve râvilerin Abdullah b. Dînâr'dan aldıkları rivâyette ızdıraba (Izdirâb: Bir râvinin rivâyet ettiği bir hadisi ikinci kez farklı rivâyet etmesidir. Bkz; Suyûtî, 1427/2006, 130) yol açmalarında onun bir suçunun olmadığını belirtmiştir. Zehebî, (1405/1985, 5, 255) el-'Alâî (ö. 761/1360) ise, Abdullah b. Dînâr'in irsâl yaptığını bildirmektedir (el-'Alâî, Beyrut, 1407/1986, 210).

Hadisin isnâdını esas alarak bu rivâyeti değerlendirmişimizde zayıf olduğunu görmekteyiz. Zira hem zayıf râviler hem de irsaldaki bulunan râvilerin varlığı bunu göstermektedir. İbn Mâc'e'nin Sünen'inde yer almayan "Allah'ın eli cemaattedir. Ayrılan cehennemde ayrılmıştır" ziyadesi yer almaktadır.

1.3. Sünen-i Ebî Dâvud (ö. 275/889)

Ahkâm hadislerini kitabında toplamayı gaye edinen Ebû Dâvûd, icmâya delil olan bu rivâyete de yer vermiştir. Hadisin isnâdı şöyledir: Muhammed b. 'Avf et-Tâî (ö. 272-273/885-886) Muhammed b. İsmail (ö. 230/845) Ebî İbn 'Avf dedi ki: Ayrıca ben İsmail'in (kitabının) aslından okudum, (İsmail) dedi ki, bana Damdam anlatı, o Şureyh'ten o da Ebû Mâlik yani el-Eş'arî'den tahdîs ederek dedi ki, Resûlullah şöyle buyurdu: "Allah sizi üç şeyden korumuştur. Peygamberinizin size beddua edip de, sizin toptan helak olmanızdan, bâtil üzere olanların hak üzere olanlara galebe çalmasından ve dalâlet üzere birleşmenizden." (Ebû Dâvûd, "Fiten" 1).

Muhammed b. 'Avf et-Tâî

Ebû Hâtim, Hhadisin isnâdında yer alan Muhammed b. 'Avf et-Tâî hakkında sadûk olduğunu belirtmiştir (İbn Ebî Ebû Hâtim er-Râzî, 1271/1952, 8, 53). İbn Maîn'e mezkûr râvinin bir hadisi sorulmuş o da şöyle cevap vermiştir: "Kendi beldesinin hadislerini en iyi bilendir." (Zehebî, 1405/1985, 12: 615) İbn 'Adî, Şâmlı râvilerin sahih ve zayıf hadislerini bilen bir âlim olduğunufade ederek İbn Maîn'i teyit etmiştir (Makrîzî, 1415/1994, 88).

Muhammed b. İsmail b. 'Ayyâş

Zehebî, Ebû Dâvûd'un Muhammed b. İsmail b. 'Ayyâş'ı gördüğünü ancak hadis edasına ehliyetinin olmadığını ve bu itibarla zayıf olduğunu belirtmiştir (Zehebî, 1424/2003, 5, 666). Muhammed b. İsmail'in semâi olmadığı halde babasından hadis alması, bir kusur olarak ifade edilmiştir (İbn Hacer, 1429/2008, 2: 389; el-Vasâbî, 1431/2010, 2, 30). Ebû Zur'a er-Râzî (ö. 327/939) mezkûr râvi hakkında "hadis işinden anlamaz" demiştir (İbn Ebî Ebû Hâtîm, 1427/2006, 6, 421). Hadisin bir diğer râvisi olan Damdam b. Zur'a'nın Şureyh b. Ubeyd'den yaptığı rivâyetler için cerh ve ta'dîl âlimleri farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır; İbn Maîn onu tevsik ederken Ebû Hâtîm ise onu zayıf kabul etmiştir (Zehebî, 1382/1963, 2, 331).

Ebû Dâvûd'un Sünen'ini tahkik eden Şuayb el-Arnaût, bu hadise düştüğü dipnotta şunları yazmıştır: "(Hadisin) isnâdı zayıftır. Müellif (Ebû Dâvûd) el-Âcurrî'ye râvi Muhammed b. İsmail -İbn 'Ayyâş-ı sormuş o da şöyle cevap vermiştir: O hadis edasında ehliyet sahibi değildir. O hayatta iken birkaç kez Hims'a gitmişim. Bizzat onu gördüm. 'Amr b. Osman'a onu sordum. Başından savdı. Hafız İbn Hacer *Tehzîbü't-tehzîb*'te (İbn Hacer, 1406/1986, 9, 61) şunu söylemektedir: "Ebû Dâvûd, Muhammed b. 'Avf kanalıyla Muhammed b. İsmail -İbn 'Ayyâş-'dan "onun eserinde gördüm" kaydı ile birkaç hadis rivâyet etmiştir." (Ebû Dâvûd, "Fiten" 1, Dipnot, 1).

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer alan rivâyetle ilgili naklettiğimiz bilgiler, hadisin isnâd açısından zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Her üç Sünen'den aktardığımız metin esas alındığında "dalâlet" kavramının yer aldığı ancak "hata" kelimesinin geçmediği görülmektedir.

1. 4. Müsned-u Ahmed b. Hanbel'in

İcmâm delilleri arasında yer alan ve aynı zamanda hadislerin sıhhatinde önemli bir ilke olan bu rivâyet Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde farklı bir metinle yer almaktadır. Metnin yer aldığı isnâd şöyledir: Ebu'l-Yemân (ö. 222/832) > İbn 'Ayyâş (ö. 181-182/797-98) > Bahtarî b. Ubeyd b. Selmân (ö. 171-180/788-89) > babası > Ebû Zer'den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İki kişi bir kişiden, üç kişi iki kişiden, dört kişi de üç kişiden daha hayırlıdır. Cemaattan ayrılmayın. Şüphesiz Allah Ümmetimi ancak hidayet üzere toplar." (Ahmed b. Hanbel, 1420/1999, 35, 219, Hadis No: 21292).

Ebu'l-Yemân

Cerh ve ta'dîl âlimleri, Ahmed b. Hanbel'in rivâyet etmiş olduğu hadisin isnâdındaki râvilerle ilgili şu değerlendirmeyi yapmışlardır. Zehebî, hadisin birinci râvisi olan Ebu'l-Yemân künyesi ile meşhur olan el-Hakem b. Nâfî' el-Behrânî el-Hımsî'nin imam, hâfız ve hüccet olduğunu belirtir. (Zehebî, 1405/1985, 10: 319) Mizzî mezkûr râvinin hadis rivâyet ettiği ve ondan rivâyette bulunan kişilere yönelik bir listeyi verdikten sonra sika olduğuna karar verir. (Mizzî, 420).

İbn 'Ayyâş el-Himyerî

İsnadın ikinci râvisi hakkında cerh ve ta'dîl âlimleri cerh ifadelerini kullanmışlardır. Şöyle ki; Nesâî zayıf olduğunu, İbn Hibbân rivâyetlerinde hatalarının çok olduğundan dolayı hadisleri ile ihticâc edilmeyeceğini, el-Ferrâ, Ebu'l-İshâk el-Fezârî'ye Mekke'ye gidip İsmâil b. 'Ayyâş'tan hadis almak istediğini onun da İbn 'Ayyâş'ın ne dediğini bilmeyen biri olduğunu, söyler (Zehebî, 1382/1963, 1, 242).

Bahtarî b. Ubeyd b. Selmân el-Kelbî

Hadisin üçüncü sırasında yer alan râvi nisbesi ile meşhurdur. Ebû Hâtîm onu zayıf olmakla ithâm etmiş İbn 'Adî ise babasından aldığı rivâyetlerin sayısının yirmi olduğunu ve bunların tamamının münker rivâyetlerden oluştuğunu belirtir. (Zehebî, 1424/2003, 4: 585) Dârekutnî el-Bahtarî'nin zayıf olduğunu, babasının ise meçhul olduğunu savunur (Dârekutnî, 1424/2004, 1, 180).

Ebû Nu'aym'e göre bu râvi babası tariki ile mevzu rivâyetler bile nakletmiştir (Zehebî, 1382/1963, 1, 299). *Müsned*'i tahkik eden muhakkiklerin değerlendirmesine göre bu rivâyet: "İsnadı zayıftır. el-Bahtarî b. 'Ubeyd metruku'l-hadistir. (Metruku'l-hadis: Hadisleri terk edilmiş manasına gelen bu lafız cerhin beşinci mertebesine delâlet eder. Bkz; Uğur, 273) Babası: 'Ubeyd b. Selmân et-Tâbihî ise meçhuldür." (Ahmed b. Hanbel, 35, 219, Hadis No: 21293, Dipnot, 5). Muhaddislerin kriterlerini göz önünde bulundurarak hadisin isnâdında sıhhatine zarar verecek kusurların var olduğunu bu itibarla zayıflığına dair hüküm vermekte bir beis yoktur.

1. 5. Hâkim'in Müstedrek'i

Hâkim en-Nisâbüri (ö. 405/1014) icmân delillerinden olan bu hadisi müşterek râvi el-Mu'temir b. Süleymân'ın yer aldığı yedi farklı isnâdla zikretmekte ve hadis hakkında detaylı bir değerlendirmede bulunmaktadır. Önce birinci rivâyet ele alınıp isnâdı irdelenmeye çalışılacaktır. Birinci rivâyetin isnâdı şöyledir: Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Temîm el-Esamm (ö. 348/959) > Ca'fer b. Muhammed b. Şâkir (ö. 279/892) > Hâlid b. Yezid el-Karanî (10. tabakdan) > el-Mu'temir b. Süleymân > (ö. 187/802) Ebîh (babasından) > Abdullah b. Dînâr (ö. 127/744) > İbn Ömer tariki ile gelen rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah bu ümmeti dalâlet üzere birleştirmez. Allah'ın eli cemaatledir. Sevâdü'l-a'zama uyunuz. Her kim ayrılırsa cehennemde yalnız başına kalır." (Hakim en-Nisâbüri, 1414/1990, 1, 199).

Hâkim en-Nisâbüri, bu rivâyetin hemen akabinde şu açıklamayı yapmaktadır: "Hâlid b. Yezid el-Karanî, Bağdatlıların kadim şeyhlerindedir. O, bu hadisi hıfz etseydi, sıhhatine hükmederdik. İkinci ihtilâf ise, el-Mu'temir b. Süleymân hakkındadır." (Hakim en-Nisâbüri, 1414/1990, 1, 199).

Muhammed b. Ahmed b. Temîm el-Esamm

Hadisin isnâdında yer alan Hâkim'in kendisinden rivâyet aldığı Ebu'l-Hüseyn hakkında cerh ve ta'dil ifadeleri tespit edilmemiştir.

Ca'fer b. Muhammed b. Şâkir

Hadisin râvisi Ca'fer b. Muhammed b. Şâkir ile ilgili âlimler, müspet değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Örneğin Zehebî, sika oluşu nedeniyle birçok kimsenin kendisinden hadis naklettiğini belirtmiştir. (Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 1424/2003, 6: 531) İbnü'l-Îmâd (ö. 1032-1089/1623-1679) bu raviyi sika ve hadis öğreten biri olarak tavsif etmişti (İbnu'l-Îmâd el-'Akerî, 1406/1986, 3, 327). Hâlid b. Yezid el-Karanî'nin babasının Yezid veya Ebû Yezid olduğu hususunda ihtilâf olmakla birlikte doğrusu Ebû Yezid'dir. (Hatîb el-Bağdâdî, 1422/2001, 180) Bu râvinin sika olduğu ifade edilmiştir (Hatîb el-Bağdâdî, 1422/2002, 9, 243).

Mu'temir b. Süleymân

Hâkim en-Nisâbüri'nin rivâyetlerin müşterek râvisi el-Mu'temir b. Süleymân hakkında muhaddislerin değerlendirmeleri önem arz etmektedir. Nitekim bu râvi hakkında yapılacak değerlendirme, mezkûr hadisler hakkında bir fikir verecektir. İbn Sa'd (ö. 230/844) müşterek râvi olan bu zatın sika olduğunu belirtir (İbn Sa'd, 7, 290) el-Mu'temir b. Süleymân ve babasının fukahadan oldukları kaynaklarda yer almaktadır (Ezdî 1411/1991, 356). Yahya b. Sa'îd onun hakkında "Size el-Mu'temir b. Süleymân bir hadis naklettiğinde onu arz yöntemi ile test ediniz. Zira hafızası kötüdür." (Bâcî, 1406/1986, 2: 763) Bu olumsuz değerlendirme ile birlikte bu râvinin sika olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira Buhârî ve diğer hadis âlimleri kendisinden mervi olan rivâyetleri almışlardır (Buhârî, "Hibbe", 26; Müslim, "Kitâbu'l-Îmân", 52; İbn Mâce, "Salât", 24; Ebû Dâvud, "Tahâret", 57; Tirmizî, "Tahâret", 68).

Hâkim'in *el-Müstedrek*'te yer verdiği diğer altı rivâyeti ele almayı onun değerlendirmesi ile yetinilmiştir. Hâkim'in genel değerlendirmesi özetle şu şekildedir: "Âlimlerin icmân meşruiyetine delil kıldıkları hadis, el-Mu'temir b. Süleymân'da muhtelefun fihdir. (Sahih olduğu hususunda ihtilâf edilen hadistir. Bkz; Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 266) ihtilâfın sebebi el-Mu'temir b. Süleymân'dır. Zira hadisin yedi vechinde de müşterek râvi odur. Her ne kadar bu râvinin, Süleymân b. Süfyân tariki ile rivâyet ettiği hadisler için söz söylenmişse de biz, bu hadise sahih hükmünü vermekteyiz. Kaldı ki, tüm bu rivâyetlerin hatalı olduğunu söylemek gücümüzü aşmaktadır. Mezkûr râvinin, Süleymân b. Süfyân'dan almış olduğu hadisler için menfi görüş bildirenlerin görüşünü esas aldığımızda el-Mu'temir b. Süleymân'ı meçhul râvi olarak kabul edip hadisini de zayıf olarak nitelendirmemiz gerekecektir. Ancak biz el-Mu'temir b. Süleymân'ın hadis imamlarından biri olduğuna hüküm etmekteyiz. Yukarıdaki haber, birçok isnâdla geldiğinden bu tür haberler sahih kabul edilir. Bu itibarla bu hadisin bir aslı olmalıdır. Mu'temir b. Süleymân'ın dışında mervi olan ve bu hadisi destekleyen birden çok şevâhid bulunmaktadır. Ancak ben bunların sıhhat ve zayıflığına hüküm edecek değilim. Ben bu rivâyetlere yer vermek zorundayım. Zira bu rivâyetler ehl-i sünnet'in icmâ kaidesinin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca bu hadisi sahâbeden Abdullah b. 'Abbâs da rivâyet etmiştir." (Hâkim en-Nisâbüri, 1, 115).

İcmâ hadisi olarak da bilinen, "ümmetim dalâlet üzere birleşmez" rivâyeti merfû olarak ehli-sünnetin kaynaklarında yer aldığı gibi mürsel olarak da birden fazla kaynaktan geçmektedir. İcmâ daha çok usûlü'l-fıkhu ilgilendirdiği için bu disiplin kaynaklarına başvurulacaktır. Gazâlî (ö. 505/1111) usûlcülerin icmân delilleri arasında saydıkları hadisin icmaa kaynaklık ettiğini belirtmiştir. Ayrıca o, bazı rivâyetlerde

“dalâlet” yerine “hata” kelimesinin geçtiğini belirtir. Ona göre, âhâd haberdir diye hadisi reddetmek doğru değildir. Zira kesinlik arzeden katı kuralları (âhâd haberlerle) zann ifade etmesine rağmen ispat etmek mümkündür. Gazâlî devamla şunları söylemektedir: “İcmân ispatında başvurduğunuz delil nedir? diye sorulursa, deriz ki; “aklı yöntemlerle icmâ ispat etmek mümkün değildir. İcmân sübutunu gösterecek ne Kur’ân’dan bir delil, ne de mütevâtir bir haber bulunmaktadır. İcmân icmâ ile ispatı da saçmalaktır. Zann ifade eden kıyasın kat’i olan konulara (icmâ gibi) mesned olması da mümkün değildir. (el-Gazâlî, 1419/1998, 402-403) Aslında Gazâlî bu değerlendirme ile icmân varlığına delil olan haberin âhâd olduğunu ve bunun bir sorun teşkil etmediğini savunmuş olmaktadır. Onun bu tezi yerindedir. Zira nakli ilimlerde haberin âhâd oluşundan ziyade sıhhatine bakılır. Gazâlî’nin, kat’i kaidelerin zann ifade eden âhâd haberlerle isbatını caiz görürken zanni olan kıyâsın icmaa delil olmayacağını söylemesi tutarlı değildir. Nitekim bizzât kendisi *el-Mustasfa* adlı eserinde şu gerçeği vurgulamaktadır: “Hz. Peygamber’den “ümmetin hatada birleşmeyeceğini” belirten birçok rivâyet gelmiştir. Bu rivâyetlerin, ortak noktası ümmetin ismetidir.” (Gazâlî, 1413/1993, 138). Ümmetin masum oluşundan maksat, onlara öncülük eden âlimlerin esas konularda ittifak etmeleridir.

Bir başka usûl âlimi Subkî (ö. 771/1369) icmaya mesned olan rivâyetler için şu tespitte bulunmaktadır: “Bu rivâyetlerin mütevâtir olmadığı hususunda bir kuşku yoktur. Sahih olduklarına da inanmıyorum. Sahih olmadığını söylerken muhaddislerin razı olacakları bir isnâdla gelmediğini söylemekteyiz. Ancak müşterek mananın sahîh olduğunu düşünüyoruz. Ben, ümmetin hata üzerinde birleşmeyeceğini zann-ı galiple söyleyebilirim.” (Subkî, 1419/1999, 4, 201).

1. 6. Sünnî Âlimlerin İcmâ Hadisi ile İlgili Değerlendirmeleri

Ehlisünnet ulemasının bu hadis ile ilgili yaklaşımını şu şekilde özetlemek mümkündür. Sünenlerde ve diğer kaynaklarda yer alan bu hadis isnâd açısından zayıf, metin olarak da sahihtir. Bu rivâyet hakkında âlimlerin genel değerlendirmelerine bakmakta fayda vardır. Nevevî, “ümmetim dalâlette birleşmez” hadisi zayıftır, demektedir (Nevevî, 1392, 13, 67). İbn Kesîr (ö. 774/1373) ise rivâyetin zayıflığını açıkladıktan sonra gerekçesini “râvi Mu’âz b. Rufa’a es-Selâmî’nin zayıf oluşuna” bağlamaktadır (İbn Kesîr, 1408/1988, 1, 36). Mübârekfûrî, (ö. 1865-1935) hadisin tüm tarikleri için detaylı bir açıklama yapmakta ve sonuç olarak tüm varyantlarının zayıf olduğuna hükmetmektedir (Mübârekfûrî, trs, 6, 322). Elbette bu hadis ile ilgili daha çok nakilde bulunmak mümkün fakat rivâyetin ravilerini ele alırken verdiğimiz değerlendirmelerin de göz önünde bulundurulması halinde bu kadar malumatın yeterli olacağını düşünmekteyiz.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta vardır. O da özellikle fukaha hadisleri hüccet olarak başvururken sadece isnâda bakmadıkları, metnin verdiği mesajı destekleyen tüm delillerden yararlandıkları gerçeğidir. Zira icmân tek delili, bu hadis değildir.

2. Şii Kaynaklarda İcmâ Hadisi

2.1. Sadûk’un Hisâl’ı

Şia mezhebinde icmân meşruiyeti, masum imamın varlığına bağlıdır (Musavî trs, 7. 9). Bu itibarla icmâ müstakil bir delil değil bağımlı bir kaynaktır. Şia’nın kaynaklarında bu rivâyet, mürsel olarak yer almakta rivâyet bir olayın bağlamında zikredilmektedir. Şia’nın önemli âlimlerinden olan Sadûk (ö. 381/991) bu rivâyeti Ahmed b. Hasan el-Kattân > Abdurrahman b. Muhammed el-Hüseynî > Ebû Ca’fer Muhammed b. Hafs el-Huse’ mî > Hasan b. Abdulvâhid > Ahmed b. Tağlibî > Ahmed b. Abdulhamîd > Hafs b. Mansûr el-Attâr > Ebû Saîd el-Varrâk > Ebîh > Ca’fer b. Muhammed > Ebîh > Ceddih isnâdı ile vermektedir. On bir râviden oluşan bu rivâyete göre, insanlar Hz. Ebû Bekir’e biat edip Hz. Ali’ye karşı menfi bir tutum içerisine girince Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali’ye karşı ciddiyetten uzak bir tavır takındı. Hz. Ali ise ona karşı katı bir duruş sergiledi. Hz. Ebû Bekir ise bu husustan rahatsızlık duymaya başladı. Aslında Hz. Ebû Bekir Hz. Ali ile görüşüp gönlünü almak istiyordu. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ile yalnız başına görüşmek istediğini belirtti. Bu görüşmede Hz. Ebû Bekir aslında hilafeti istemediği ve bu sorumluluğun altından kalkamayacağını beyan etti. Bunun üzerine Hz. Ali, öyle ise neden hilafeti kabul ettiğini sordu. Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber’den “kuşkusuz Allah, benim ümmetimi dalâlet üzerinde birleştirmez” hadisini işittiğini bu nedenle kabul ettiğini aslında hadise uyduğunu belirtti. “Zira ümmetin hidayet dışında bir hususta icmâ etmeyeceğini biliyorum. Eğer bir kişinin ihtilâf edeceğini bilseydim, bu işten imtina ederdim.” Buna karşın Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir’e ben de ümmetten miyim? diye sordu o da evet dedi. Sana biat etmeyen

Selmân, 'Ammâr, Ebû Zerr, Mikdâd ve İbn 'Ubâde de ümmetten mi? diyerek ikinci bir soru sordu ve aynı cevabı aldı. Bunun üzerine Hz. Ali "haklarında hiçbir ithâmın yapılmadığı ve sahâbe oluşlarında hiçbir tereddüdün olmadığı ve Hz. Peygamber ile sohbetlerinde kusurlu davranmayan bu insanlar sana biat etmedikleri halde ümmetin icmandan nasıl söz edebilirsin", dedi (İbn Bâbiveyh 1303, 2, 537-539).

Şii kaynaklarda mezkûr hadisin ravileri hakkında müracaat ettiğimiz eserler, bu mezhebe ait cerh ve ta'dîl kitaplarıdır. Ancak bu kitaplarda bir bilgi bulmayınca sünnî kaynaklara başvurduğumuzu belirtmemizde fayda vardır. Sadûk'un hocaları arasında yer alan râvi Ahmed b. Hasan el-Kattân, daha çok Ebû Ali b. Abdurabbih olarak bilinir. Sadûk'un hocasının bir sıfatı olarak "el-adl"ı zikretmesi onu tevsik ettiği şeklinde algılanmasına neden olmuştur (Hûvî, trs. 2, 93). Doğrusu onun hakkında müspet veya menfi bir değerlendirmeye muttali olunamamıştır. İkinci râvi olan Abdurrahman b. Muhammed el-Hüseyî, Hüseyin b. Saîd'den rivâyette bulunmuş Ali b. İbrahim b. Haşim de ondan rivâyet almıştır (Fâsî, trs, 260). Bu râvi hakkında cerh ve ta'dîl ifadeleri kullanılmamaktadır.

Rivâyetin bir diğer râvisi olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Hafis el-Huse'mî hakkında Darekûtnî, sika olduğunu belirtmektedir (es-Sahmî, 1404/1984, 221). Haberin râvilerinden el-Hasan b. Abdulvâhid ile ilgili Şia kaynaklarında fazla malumat bulunmamaktadır. Kelamcı olduğu ve kelam ilmine dair bir eser yazdığı (Eserin adı 'uyunu'l-edille, 12 cilt) belirtilmektedir (Sicistânî, 1420/1999, 5, 89). Bu râvi hakkında hiçbir değerlendirmede bulunulmamıştır.

Ahmed b. Tağlibî'nin asıl adı; Ahmed b. Abdullah b. Meymûn et-Tağlibî'dir. İbn Hacer bu râvinin sika olduğunu söylemektedir (İbn Hacer, 1326, 1, 49).

Cerh ve ta'dîl âlimleri, hadisin râvisi olan Ahmed b. Abdulhamîd hakkında en ağır ifadeleri kullanmışlardır. Bazıları onu yalanla bazıları da onu uydurma rivâyetlerde bulunmakla ithâm etmişlerdir (İbnu'l-Mulakkîn, 1411, 3, 1225). Bir metnin isnâdında yalanla ithâm edilen bir râvi olduktan sonra diğer râvileri araştırmaya bile gerek yoktur. Nitekim şüna kadar ele aldığımız râvilerin bir kısmı meçhul bazıları da mübhem râvilerdir. Bu itibarla Şia'nın zikrettiği Hz. Ali ile Hz. Ebû Bekir arasında geçtiği iddia edilen konuşmanın tamamen bir kurgu olduğu söylenebilir. Şurası da bir hakikattir ki, bağlam ve hadisin yer aldığı olaylar her ne kadar gerçeği yansıtmazsa da ortak bir metnin hadis olarak her iki mezhebin kaynaklarında yer alması, rivâyeti mühim kılmaktadır.

2.2. İbn Şu'be'nin Tuhefü'l-'Ukûl'u

Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şu'be, hicrî dördüncü asırda yaşamış Şia'nın önemli âlimlerinden biridir. O, bu rivâyeti Ebû Ali Muhammed b. Hemmâm (ö. 366/976) kanalıyla rivâyet etmiştir. Bu zat Sadûk'un çağdaşı ve Şeyh Mufid (ö. 413/1022)'in hocasıdır. Metin senedsiz olup şu şekildedir: "Ümmetin tamamı, aralarında ihtilaf bulunmaksızın, Kur'ân'ın hak olduğu hususunda icmâ etmiştir. Kitabın sübutunda isabet edip hidayeti bulmuşlardır. Zira Hz. Peygamber "ümmetim dalâlet üzere birleşmez" buyurmaktadır. Hz. Peygamber, bu ifade ile ümmetin üzerinde ittifak ettiği ve ihtilafa düşmedikleri tüm hususların hak olduğunu haber vermiş oldu." (Harrânî, 1423/2002, 337). Burada her iki fırkanın üzerinde ittifak ettikleri hususların varlığına da işaret edilmek istenmiştir.

2.3. Diğer Kaynaklarında

Bu rivâyetin mürsel hali, Şia kaynaklarında geniş bir şekilde yer almaktadır. Burada sadece iki esere yer vereceğiz. Tabersî (ö. 548/1154), *İhticâc* adlı kitabında bu rivâyeti isnâdsız (Tabersî, trs, 2, 215); Meclisî (ö. 1110/1698-99) ise mürsel olarak vermektedir (Meclisî, 2008, 4, 15). Bu rivâyetin daha çok Şia'nın usûl kaynaklarında yer aldığını belirtmekte fayda vardır. Örneğin Tûsî (ö. 460/1067) icmân hüccet oluşunu ehlisünnet açısından ele alırken şunu söylemektedir: "Ehlisünnet, icmanın sahih olduğuna dair Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bazı hadisleri delil olarak kullanmıştır. 'ümmetim hatada birleşmez' başka bir rivâyette 'Allah ümmetimi hata üzerine cem etmez' yine 'cemâatla birlikte olunuz' 'Allah'ın eli cemaatledir.' (Tûsî, 1417, 2, 625). Tabersî, bu hadislerle ihticâc etmenin doğru olmadığını savunur. Zira ona göre, "bunlar ilim gerektirmeyen âhâd haberlerdir. İcmâ ise ilimle tespit edilmelidir." (Tûsî, 1417, 2, 626).

Tabersî; ehlisünnetin bu hadislerden yola çıkarak icmân sıhhatini savunmalarını doğru bulmamaktadır. O, şöyle der: "Şayet onlar (ehlisünnet) bu haberleri ümmetin kabul ile telakki ettiklerini iddia ederlerse bu doğru değildir. Zira ümmetin tamamının bu haberleri kabul ettiğini söylemek mümkün görünmemekte, bu tür haberlerin ümmetin tümü tarafından kabul edildiğini varsaysak bile icmâ için hüccet

olarak kullanılması doğru değildir. Zira icmân sıhhati, haberin sahih olmasına bağlıdır. Haberın sıhhati de ümmetin hata üzerinde icmâ etmez, ilkesinin doğruluğuna bağlıdır. Tüm bunları doğru kabul etsek bile, hadiste geçen ümmetten kasıt, bir zümre olabilir ki, onlar da masum imamlardır.”(Tûsî, 1417, 2, 626).

Rivâyette yer alan “ümmet” kavramını imamlara tahsis etmek delilsiz bir sözden ibarettir. Kaldı ki, Kazimî, Hz. Peygamber’e özgü özellikleri sayarken onun ümmetinin dalâlet üzerinde icmâ etmeyeceğini (Kâzîmî, 1316, 76) belirtmesi, ümmetin bir kısmının kastedilmediğinin delilidir. İbn Şu’be’nin “Allah, kullarına karşı Kitap, Sünnet ve üzerinde Müslümanların icma ettiği üç şey ile ihticâc etmiştir,” rivâyetini mürsel olarak zikretmesini de lehte bir delil olarak görülebilir. Son olarak Tesettürî’nin değerlendirmesine yer vermek istiyoruz. O, şöyle der: “Ümmetin hata üzerinde birleşmeyeceğini” ifade eden ve bu manaya gelen hadislere itimâd etmek gerekir. Zira bu rivâyetler meşhur ve delâleti de güçlüdür.”(Tesettürî, 76).

Şîi kaynaklarda icma hadisinin daha çok siyasi bir amaç için kullanıldığı tespit edilmiştir. Zira metin ve içindeki kavramlar daha çok imamlara tahsis edilmiştir. Ümmet kavramı ile kastedilenlerin tüm Müslümanlar değil sadece imamlar olduğu ifade edilmiştir.

Sonuç

İcmâya mesned olarak zikredilen “ümmetim dalâlet üzere birleşmez” rivâyeti, âhâd haberlerden olup Sünnî ve Şîi kaynaklarda sahih bir isnâdla varid olmamıştır. Kaynaklarda merfû’ olarak yer alan rivâyetlerde “dalâlet” lafzı kullanılmaktadır. Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde yer alan “alâ gayri’l-hudâ” veya “hata” lafızları mana ile rivâyet etmenin sonucu olarak yer almaktadır.

Hadisin sübutu halinde icmanın alanını dalâlet ve hidâyet gibi sıfatlarla nitelendirilen akâid konuları oluşturmaktadır. Bu rivâyet tekfir ithamında başvurulmuş bir kaynaktır. Fikhî konularda isabet veya hatalı kararlar vermek hidâyet ve dalâlet ile tavsif etmek doğru olmadığı gibi cehennemlik bir sonuç da doğurmamaktadır. Bu itibarla sadece mezkûr hadisi fikhî meselelerde icmaya mesned kılmak doğru değildir.

Hadisin sahih kabul edilmesi halinde ümmetten kasıt, imamlar, hadis ehli veya fukahâ gibi özel bir zümre değil, ümmetin geneline teşmil etmek daha doğru olacağı bir hakikattir. Rivâyette geçen dalâlet veya hata gibi hidâyetin zıddı olan kavramların yer alması, haberi bir zümreye hamletmenin doğru olmayacağına bir işaret olarak alınabilir.

Rivâyetin icmâya mesned olmaması bu delilin dayanağı olmadığı anlamına gelmez. Nitekim icmâ için birden fazla delil, Kur’ân ve sünnette yer almaktadır. Bu rivâyet, hadis usulünde yer alan esaslara göre zayıf bir rivâyet olduğu gerçeğini değiştirmez.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî (1420/1999). *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût, ‘Âdil Mürşid vd., Müessesetü’r-Risâle.
- ‘Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî (1407/1986). *Câmiu’t-tahsil fi ahkâmî’l-merâsil*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi, Beyrut: ‘Âlemu’l-Kütüb.
- ‘Akerî, ‘Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed İbnu’l-İmâd (1406/1986). *Şuzurâtü’z-zehab fi ahbâri men zehab*. thk. Mahmûdel-Arnâvût, Dimeşk: Dâru İbn-i Kesîr.
- Basrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’ b. Manî’ el-Hâşimî (1968). *et-Tabakâtü’l-kübrâ*. thk. İhsân ‘Abbâs, Beyrut: Dâru Sâdır.
- Bâcî, Ebû’l-Velîd Süleymân b. Half b. Sa’d b. Eyyûb b. Vâris el-Kurtubî (1406/1986). *et-Ta’dîl ve’t-tecrîh*. thk. Ebû Lubâbe Hüseyin, Riyad: Dâru’l-Livâ.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. Muğîre (1407/1986). *et-Târihu’l-kebîr*. thk. Muahammed Abdulmu’id Hân, Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali ez-Zayn eş-Şerîf (1403/1983). *et-Ta’rifât*. thk. Heyet, Beyrut: Dâru’l- Kütübî’l-İlmiyye.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer b. AHmed b. Mehdi b. Mes’ûd b. Nu’mân b. Dînâr (1424/2004). *Sünenü’l-d-Dârekutnî*. thk. Şuayb el-Arnâvût vd., Beyrut: Muesesetü’r-Risâle.
- Debûsî, Abdullâh b. Ömer b. ‘Îsâ (1421/2001). *Takvîmu’l-edille fi usûli’l-fikh*. thk. Halîl Muhyiddin, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Es’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi (1430/2009). *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvût- Muhammed Kâmil Karabelli, Beyrut: Dâru’r-Risâletü’l-‘Âlemiyye.
- Enbârî, Muhammed b. Kâsım b. Muhammed b. Beşşâr (1412/1992). *ez-Zâhir fi ma’ânî kelîmâtî’n-nâs*. thk. Hâtım Sâlih ed-Dâmin, Beyrut: Muesesetü’r-Risâle.
- Ezdi, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Dureyd (1411/1991). *el-İştikâk*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut: Dâru’l-Ceyl.
- Fâsî, Ebû’t-Tayyib Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Hasanî (trs.). *Zeylu’t-takyîd*. thk. Muhammed Salih b. Abdulaziz, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye.
- Gazâlî Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed(1419/1998), *el-Manhûl min ta’likâti’l-usûl*. thk. Muhammed Hüseyin Hittü, Dimeşk: Dâru’l-Fıkr. ----- (1413/1993). *el-Mustaşfâ*. thk. Muhammed ‘Abdusselâm Abdüşşâfi Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye.

- Harrâni, Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Şu'be (1423/2002), *Tuhefu'l-'ukûl 'an âli'r-Resûl*. thk. Hüseyin el-A'lamî, Beyrut: Muessetü'l-A'lamî.
- Hatîb Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî (1422/2001), *Ğunyetü'l-multemis îdâhu'l-multebis*. thk. Yahya b. Abdullah el-Bekrî, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- (1422/2002), *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ruf, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Hûvî, Seyyid Ebu'l-Kâsım el-Müsevi (trs.), *Mu'cem ricâli'l-hadis*. Necef: Şebetü'l-Fıkr.
- İbn 'Adî, Ebû Ahmed b. 'Adî el-Cürçânî (1418/1997), *el-Kâmil fi du'afâi'ricâl*. thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd- Ali Muhammed Mu'avvid, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Bâbiveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin (1303), *el-Hisâl*. thk. Ali Ekber el-Ğaffâr, Kum: Muessetü'n-Neşri'l-İslâmî.
- İbn Ebî Hâtım, Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir er-Râzî (1271/1952), *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî,
- (1427/2006), *İlelu'l-hadis*. thk. Heyet, Riyad: Metâbiu'l-Humeydî.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî (1326), *Tehzibu't-tehzib*. Hindistan: Dâiretü'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye.
- (1406/1986), *Takrîbu't-tehzib*. thk. Muhammed 'Avame, Suriye: Dâru'r-Reşîd.
- (1423/ 2002), *Lisânu'l-mizân*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- (1429/2008), *Netâiciu'l-efkâr fi tahrîc ehâdisi'l-Ezkâr*. thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi, Dimeşk: Dâru İbn Kesîr,
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî (1408/1988), *en-Nihâye fi'l-fiten ve'l-melâhim*. thk. Muhammed Ahmed Abdül'aziz, Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- İbnu'l-Mulakkın, Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed (1411), *Muhtasarul-istidrâki'l-Hâfiz ez-Zehebî 'alâ Mustedrek Ebî Abdillâh el-Hâkim*. thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülaziz, Riyad: Dâru'l-'Âsime.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mace el-Kazvîni (1430/2009), *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût-Âdil Mürşid-Muhammed Kâmil Kara Bellî- Abdüllatîf Hirezullah, Beyrut: Dâru'r-Risâletü'l-Âlemiyye.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bagdâdî (1968), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsân 'Abbâs, Beyrut: Dâru Sâdir.
- Makrîzî, Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir Takıyuddîn (1415/1994), *Muhtasarul-Kâmil fi'd-Duafâ*. thk. Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşki, Mısır: Mektebetü's-Sünne.
- Meclisî, Muhammed Bâkır (2008), *Bihâru'l-envâr*. thk. Heyet, Beyrut: Muessetü'l-A'lamî.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman b. Yusûf Cemâlüddîn İbnü'z-Zekî (1400/1980), *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ruf, Beyrut: Muesesetü'r-Risâle.
- Moğultay, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî (1422/2001), *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*. thk. 'Adil b. Muhammed-Usâme b. İbrahim, el-Fâruku'l-Hadis'iyye.
- Musavî, Seyyid Ahmed (trs.), *İcmâu fukahâi'l-imâmîyye*. Beyrut: Şireketü'A'lamî.
- Mübarekfurî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm (trs.), *Tuhfetü'l-Ahvezî bi şerh-i Câmii't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali (1406/1986), *Sünen*. Thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Halep: Mektebu'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (1392), *el-Minhâc şerh Sahîh-i Müslim b. el-Hâccâc*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsî'l-Arabî.
- Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh b. Nu'aym b. el-Hakim (1414/1990), *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhain*. thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Sahmî, Ebu'l-Kâsım Hamza b. Yusuf (1404/1984), *Suâlâtü Hamza b. Yûsuf es-Suheymî li'd-Dârekutnî ve ğayrih mine'l-meşâyih fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. thk. Mavaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir, Riyad: Mektebetü'l-Meârif.
- Sâlih, Subhî (2012), *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*. Çevr: M. Yaşar Kandemir, İstanbul: İfav.
- Sicistânî, Ca'fer (1420/1999), *Mevsû'ātu tabâti'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Edvâ.
- Subkî, Tâcüddîn Abdulvahab b. Takıyuddîn (1419/1999), *Rafu'l-hâcib 'an muhtasar-i ibni'l-Hâcib*. thk. Ali Muhammed ve 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd, Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâlüddîn(1424/2004), *Mekâlidu'l-'ulûm*. thk. Muhammed İbrahim 'Ubâde, Kahire: Mektebetü'l-Âdâb.
- (1427/2006), *Tedribü'r-râvî fi şerh-i Takrîbü'n-Nevev*. thk. Ahmed Ömer Hâşim, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Tahhân, Mahmud (1425/2004), *Teysîru mustalahi'l-hadis*. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif.
- Tabersî, Ahmed b. Ali Ebî Tâlib (trs.), *el-İhticâc*. Neşr: İntişârâtü Şerîf Rıda.
- Taftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer (trs.), *Şerhu't-Telvîh 'ala't-Tavdîh*. Mısır: Mektebetü's-Sabîh.
- Tesetürî, Esedullah e-Tesetürî el-Muhakkik el-Kâzîmî (1316), *Keşfu'l-Kanâ' 'an vucûhi hücciyeti'l-icmâ'*. Kum: Muessesetü' Âli'l-Beyt.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali (1417), *'Uddetü'l-usûl*. thk. Muhammed Rizâ el-Ensârî el-Kumî, Kum: Setare.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (1395/1975), *Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Matba'atü'l-Mustafa el-Halebî.
- Uğur, Mücteba (1992), *Hadis Terimleri Sözlüğü*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Vasâbî, Ebû 'Amr Nureddîn b. Ali b. Abdullah es-Sad'î (1431/2010), *Tuhfetü'l-lebîb*. thk. Muhammed b. Abdullah, Mansure/Mısır: Mektebetü İbn 'Abbâs.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (1413/1992), *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâyetun fi'l-kütübi's-sitte*. thk. Muhammed 'Avâme, Cidde: Dâru'l-Kible.
- (1405/1985), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâut, Beyrut: Muesesetü'r-Risâle.
- (1382/1963), *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- (1424/2003), *Târîhü'l-İslâm*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ruf, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.